

ГЕОГРАФІЧНА НАУКА ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙНИ

С. О. ПУГАЧ,

Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Досліджено роль географічної науки у дослідженні воєн та військової проблематики. Можна виділити три основні галузі географічної науки, які вивчають війну: військова географія, суспільна географія, політична географія.

Ключові слова: географія, війна, військова географія, суспільна географія, політична географія.

GEOGRAPHICAL SCIENCE AND WAR STUDIES

S. Puhach

The role of geographical science in the study of wars and military issues is investigated. Three main branches of geographical science that study war can be distinguished: military geography, human geography, political geography.

Keywords: geography, war, military geography, human geography, political geography.

Вивчення воєн географами має важливе значення для розуміння взаємозв'язків між територією, населенням, природними ресурсами та конфліктами, що виникають через них. Географічний (просторовий) аналіз дозволяє виявити можливі стратегії використання місцевості у військових цілях, зокрема її вплив на логістику, розміщення військових баз та власне ведення військових дій. Це допомагає не лише прогнозувати потенційні зони конфліктів, а й розробляти стратегії щодо їх попередження або врегулювання. Крім того, дослідження воєн географами сприяє розумінню соціально-економічних та екологічних наслідків війни для регіонів, цим самим сприяючи більш ефективним процесам відновлення після конфліктів.

Історично, географія здавна була тісно пов'язана з веденням війни. Географічні відомості про невідомі території часто збиралися під час військових кампаній і завоювань. Здобута таким чином інформація в основному використовувалася для завоювання нових територій, контролю та керування територією після війни. Географи часто були частиною військових або імперських інституцій. У наш час більшість географів, які працюють над військовою проблематикою та пов'язаними з нею питаннями, схильні дистанціюватися від цих інституцій. Вони позиціонують свої дослідження як такі, що і сприяють миру та вирішенню конфліктів, й уникають ставати на бік якоїсь із конфліктуючих сторін.

З часу становлення географії як академічної наукової дисципліни наприкінці дев'ятнадцятого століття, підходи до аналізу географами війни кардинально змінилися. Ця зміна відображає зміну уявлень про ведення війни в західному суспільстві. У минулому, коли війна розглядалася як цілком прийнятна практика зовнішньої політики, географи часто пропонували свої

послуги політикам та військовим щодо ведення війни. «Географія як допоміжний засіб для державного управління» – був відомий девіз сера Г. Маккіндера, який у 1887 р. вперше в Оксфордському університеті прочитав курс географії [6]. Ведення війни було важливою гілкою державного управління та прикладної географії.

Перша світова війна (1914–1918 рр.) була переломним моментом у західному мисленні про війну. Масштаби та наслідки війни були дуже тривожними, як щодо кількості вбитих та поранених, так і кількості залучених сторін, включаючи колонії європейських держав. Післявоєнні мирні переговори сформували нові принципи міжнародних відносин, результатом яких стало створення Ліги Націй. Географи грали важливу роль на мирній конференції у якості радників, для делімітації державних кордонів новостворених держав. Багато проблем тодішнього світу було наслідком «погано» проведених кордонів. Це призвело до Другої світової війни (1939–1945 рр.) та її небачено руйнівного впливу на цивільне населення. Лігу Націй замінила Організація Об'єднаних Націй (ООН) і війна стала винятковою, нетиповою, засуджуваною поведінкою держави, яка може бути виправдана лише у крайньому випадку. Символом цієї зміни стало перейменування більшості Військових відомств (Міністерств) по всьому світі на Відомства (Міністерства) оборони. Після Другої світової війни географи дистанціювалися від аналізу війн, їх причин і наслідків. Географічні дослідження спрямовувалися на питання попередження, запобігання та вирішення конфліктів. Моральне засудження географами війни, як соціальної діяльності призвело до інтелектуального її нехтування. Ми не знаходимо термінів «війна (war)» чи «військовий (military)» у широко відомому «Dictionary of Human Geography» за редакцією R. Johnston, D. Gregory, G. Pratt, M. Watts [5].

Проте географи, так чи інакше, продовжують займатися дослідженнями війни у різні способи. Можна виділити три основні галузі (напрямки) географічної науки, які вивчають війну: військова географія, суспільна (економічна та соціальна) географія, політична географія.

Військова географія – це гілка географії, яка використовується військовими, а також науковцями і політиками для розуміння геополітичної сфери через призму військової діяльності. Для цього військові географи розглядають теми від геополітики до впливу фізичного розташування на військові операції, а також культурні та економічні наслідки військової присутності. На тактичному рівні військовий географ може співставити наземні та підземні системи комунікацій, щоб підрозділ не опинився в не вигідному становищі, особливо в умовах міської війни. На стратегічному рівні нова галузь військової географії намагається осмислити мінливе людське і біофізичне середовище, яке змінює військову сферу. Зміна клімату, наприклад, додає і примножує складність військової стратегії, планування і підготовки [1]. Нові обов'язки, які покладаються на військових: захист цивільного населення (Responsibility to protect), жінок і етнічних груп; надання гуманітарної допомоги і реагування на катастрофи (HADR – humanitarian aid and disaster response). Нові

технології і сфери підготовки і операцій, такі як кібергеографія, роблять військову географію динамічним фронтим [4].

Суспільна (економічна та соціальна) географія вивчає діаметрально протилежні проблеми по відношенню до військової географії. Вона досліджує насамперед вплив воєн на людське суспільство у конкретних територіях. Економгеографи мають на меті розкриття довготривалих і руйнівних наслідків ведення бойових дій. Суспільна географія та антропогенне ландшафтознавство вказують на довготривалі негативні наслідки для регіонів, у яких велися війни. Перспективним напрямком сучасних суспільно-географічних досліджень є вивчення урбіциду – процесу свідомого руйнування міських населених пунктів внаслідок бойових дій [3]. Також географи вивчають вплив ВПК на економіку та соціальну сферу [2].

Третя велика галузь географічної науки, яка займається вивченням війни є політична географія та геополітика. Вона намагається описати та пояснити війни як специфічний тип відносин між державами, проаналізувати просторові моделі війни і миру, і розкрити фактори, які на них впливають. Чи не найбільше уваги при описі воєн політико-географи приділяють ресурсам території [6]. Широко поширений термін «ресурсні війни» використовується для аналізу воєн навколо ресурсів (нафта, вода, алмази тощо). В останні роки увага політичних географів сфокусована на таких сучасних феноменах, як глобальне управління, гуманітарна інтервенція, міжнародний тероризм та протидія йому.

Отже, з огляду на сьогоднішній день, проблематика вивчення війни викликає значний інтерес у географів. Можна виділити три основні галузі географічної науки, які вивчають війну: військова географія, суспільна географія, політична географія. Проте, на нашу думку, географія володіє значно більшим потенціалом для висвітлення цього питання.

Література:

1. Holloway J., Thomas M.D., Durrant C. Strategic Military Geography: Climate Change Adaptation and the Military. In: Leal Filho, W. (eds) *Handbook of Climate Change Adaptation*. Springer, Berlin, Heidelberg. 2015. pp. 493-514. https://doi.org/10.1007/978-3-642-38670-1_24
2. International Encyclopedia of Human Geography / Editors-in-chief Rob Kitchin. Vol. 12. ElsevierL, 2009. 586 p.
3. Mezentsev K., Mezentsev O. War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*. 2022. 93(3). pp. 495-521.
4. Military geography. *Wikipedia, the Free Encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Military_geography
5. The Dictionary of Human Geography / Edited by D. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M. J. Watts, S. Whatmore. 5th Edition. Chichester : Wiley Blackwell, 2009. 1071 p.
6. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії : підручник. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 444 с.